

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ І СТРУКТУРИ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Ільченко А.М.

Полтавський державний аграрний університет

alla.ilchenko@pdaa.edu.ua

Метою сучасної освіти, як зазначається в Законі України «Про освіту», є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності [3]. Тому, одним із важливих завдань сучасної освіти наразі є стратегічна переорієнтація навчально-виховної діяльності на формування життєвої компетентності кожної особистості із врахуванням вимог сучасного суспільства. Для реалізації цього завдання важливо розуміти сутність поняття життєвої компетентності, її структуру та умови формування.

Життєва компетентність – це складне утворення, що «вбирає в себе» знання, уміння, навички, життєвий досвід та досягнення особистості. Науковці І. Єрмаков, Г. Несен, Л. Сохань, розробили нову, повнішу дефініцію цього поняття, визначивши його як «знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту, які передбачають свідоме й відповідальне ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей»; «необхідну психологічну умову повноти самореалізації особистості та досягнення нею вершин свого самоздійснення» [2].

Як зазначає В. Грушко, «життєва компетентність особистості є поняттям дуже складним, неоднозначним і провідним для розуміння людиною власної життєдіяльності». На думку науковця, критеріями життєвої компетентності є: досягнення успіху; реалізація себе; досягнення добробуту; цінність порад; досвідченість; обізнаність тощо [1].

Аналіз наукової літератури показав, що структура життєвої компетентності науковцями аналізується з урахуванням філософського (соціально-філософського), психологічного і педагогічного підходів.

З точки зору соціальної філософії, дослідник М. Степаненко вважає, що життєва компетентність має розглядатися як багатовимірний феномен, що включає в себе: 1) метаантропологічний вимір – здатність особистості до продуктивного вирішення життєвих завдань, що визначаються специфікою людського способу буття; 2) індивідуально-особистісний вимір – здатність

людини до самовизначення і самоздійснення, пошуку й реалізації свого покликання та призначення, до здійснення вчинку; 3) ситуативний вимір – здатність адекватно реагувати на обставини життя і знаходити правильні рішення у конкретних життєвих ситуаціях; 4) соціальний вимір – здатність особистості до продуктивного вирішення життєвих завдань, що визначаються специфікою соціального способу буття людини як у цілому, так і в його історичній та соціокультурній конкретності [6].

З точки зору психології у процесі формування життєвої компетентності слід опиратися на психологічну структуру особистості, компонентами якої є: знання, уміння, навички, що набуваються у процесі життя та пізнавальної діяльності; індивідуально-типологічні властивості особистості, що виявляються в темпераменті, характері, здібностях, задатках; спрямованість, що реалізується в потребах, інтересах, ідеалах, переконаннях, домінуючих мотивах діяльності, поведінки та світогляду тощо. Звідси, психологічне бачення життєвої компетентності реалізується у розробленій моделі, що складається з двох підсистем (за Ю. Швалб):

1) психологічної готовності (психологічному стані індивіда), яка включає: мотивацію, емоційне ставлення, вольове напруження;

2) психологічної оснащеності (наявності необхідних психологічних ресурсів), яка включає: психологічну функцію організації та управління діяльністю; психічні процеси і функції; психічні якості індивіда як суб'єкта діяльності [7].

Аналізуючи життєву компетентність з педагогічної точки зору, Л. Сохань розглядає її як певну систему з п'яти основних підсистем, які мають власні компоненти і підкомпоненти, а саме:

1) знання: науково-теоретичні (про світ, закони життя, про себе) та практичні (життєва мудрість, знання норм поведінки);

2) уміння і навички: практичне застосування знань, норм поведінки;

3) життєтворчі здібності: аналітичні, прогностичні, поведінкові;

4) життєвий досвід: індивідуальний (усвідомлений, неусвідомлений), досвід інших людей (творче використання, наслідування);

5) життєві досягнення: особисте щастя, соціальний статус, самореалізація [5].

Науковці виділяють низку функцій життєвої компетентності особистості, які допомагають визначити її сутність і значення у формуванні особистості:

1) захисна – розвинена життєва компетентність захищає від життєвих ризиків і невдач (попереджає негативні події, допомагає пережити їх у разі настання), дає змогу адаптуватися до соціального середовища, вирішити складну життєву ситуацію;

2) життєпізнання і самопізнання – осмислення свого призначення, своєї долі, життєвих цілей, сенсу життя;

3) життєвого передбачення – розвинена життєва компетентність дає особистості змогу ефективно спрогнозувати подальше власне життя, передбачати альтернативні цілі та засоби власної життєдіяльності, діяти та приймати важливі рішення з відповідним часово-просторовим випередженням відносно очікуваних, майбутніх життєвих подій;

життєвого самовизначення і самореалізації – визначення себе стосовно суспільно прийнятих, а також власних критеріїв особистісного становлення й подальша дієва реалізація себе на основі цих критеріїв, професійне самовизначення;

організації і вдосконалення життєдіяльності – самостійна організація власного життя, покращання умов праці, дозвілля, життя загалом [8].

Життєва компетентність особистості є особливим психолого-педагогічним явищем, що має, на думку В. Ляшенко, характерні ознаки:

по-перше, життєва компетентність має трансформативний характер, оскільки постійно розвивається, удосконалюється, збагачується, або навпаки, деградує чи розпадається під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників;

по-друге, життєва компетентність має різнорівневий та індивідуальний характер, оскільки в індивідів відносно однакових вікових груп спостерігаються різні рівні компетенцій, відповідно це потребує індивідуального підходу під час визначення перспективної програми соціалізації окремої особистості, набуття нею необхідних знань, умінь і навичок;

по-третє, життєва компетентність має послідовний та ступеневий характер, і вимагає формування основних компонентів з урахуванням особливостей пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери особистості різного вікового періоду;

по-четверте, на формування компонентів життєвої компетентності впливають доцільно організоване виховне й освітнє середовище, слушні умови для гри, праці, існування [4].

Аналіз наукової літератури показав, що основними складовими життєвої компетентності особистості мають бути:

1) ціннісно-смілова компетентність – світогляд, пов'язаний із ціннісними орієнтирами особистості, її здатністю бачити та розуміти навколишній світ, орієнтуватись у ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, творчу спрямованість, уміти вибирати цільові та значеннєві установки для власних дій і вчинків, приймати рішення;

2) навчально-пізнавальна компетентність – знання й уміння організації самостійного навчання, цілепокладання, планування, генерації ідей, аналіз, самооцінка пізнавальної діяльності, планування навчання впродовж усього життя для подальшого особистісного, соціального та професійного розвитку;

3) загальнокультурна компетентність – знання особливостей національної та загальнолюдської культури, дотримання духовно-моральних основ життя людини й людства загалом, окремих народів, культурологічних основ сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, володіння ефективними способами організації вільного часу, досвід засвоєння наукової картини світу, що розширюється до культурологічного й загальнолюдського розуміння світу;

4) соціально-трудова компетентність – здатність і готовність особистості до набуття і виконання певної соціальної ролі, володіння знаннями та досвідом у таких сферах: громадянсько-суспільній діяльності (виконання ролі громадянина, спостерігача, виборця, представника тощо); сімейних стосунків та обов'язків (роль матері, батька, обов'язки в сім'ї тощо); соціально-трудовій (права та обов'язки роботодавця, клієнта, споживача, покупця, виробника); фінансово-економічній та правовій (уміння вести бюджет, аналізувати ситуацію на ринку праці, діяти відповідно до особистої та суспільної вигоди, знання і дотримання прав і обов'язків громадянина, законів тощо); професійного самовизначення (орієнтація особистості у професійно-трудовому середовищі, бажання до розвитку та самореалізації духовних і фізичних можливостей, побудова адекватних професійних намірів і планів, володіння етикою трудових і громадських взаємин тощо);

5) комунікативна компетентність – уміння презентувати себе, написати листа, анкету, заяву, поставити запитання, здатність будувати ефективне спілкування, вести дискусію, подавати інформацію, коректно висловлювати власну позицію в діалозі з повагою до етнічних, професійних, особистісних та інших людських цінностей;

6) інформаційна компетентність – вміння самостійно знаходити, аналізувати та відбирати необхідну інформацію, організовувати, перетворювати, зберігати та передавати її за допомогою реальних об'єктів й інформаційних технологій;

7) компетентність особистісного самовдосконалення, що спрямована на засвоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки – уміння планування діяльності у власних інтересах і можливостях, що виражається в безперервному самопізнанні, розвитку необхідних сучасній людині особистісних якостей, дотримання культури мислення та поведінки, правил особистої гігієни, турбота про власне здоров'я, статева грамотність, внутрішня екологічна культура. Сюди ж входить комплекс якостей, пов'язаних з основами безпечної життєдіяльності особистості.

Отже, проаналізувавши науково-теоретичні підходи до розуміння сутності поняття життєвої компетентності та її структури, функцій, можна дійти висновку, що компетентність – це комплексний особистісний ресурс

особистості, який забезпечує можливість її взаємодії із навколишнім світом у тій чи іншій сфері життєдіяльності, а життєва компетентність – це складне утворення, що включає в себе не лише знання, уміння та навички, а й життєвий досвід людини, її життєтворчі здатності: інформаційну, комунікативну, полікультурну, соціально-трудова компетенції, компетенції життєздійснення, життєпередбачення, особистісного самовдосконалення. Сформована на належному рівні життєва компетентність дає особистості змогу активно формувати уявлення про своє життя, життєдіяльність, особисту життєву перспективу, адекватно сприймати життєві події, застосовувати засвоєне в різних життєвих обставинах. Життєва компетентність є запорукою адекватного розуміння особистістю своєї життєвої ситуації і життєвих проблем, оцінювання власних якостей і ресурсів, соціальних ролей і позицій, дозволяє людині побудувати індивідуальний життєвий проект, досягаючи вершин власного самоздійснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грушко В.С. Становлення життєвої компетентності майбутніх фахівців у процесі вивчення курсу «Соціологія». Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2010. №3. С. 82–86.
2. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / за ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен К. : Богдана, 2003. 520 с.
3. Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 7.04.2023 р.).
4. Ляшенко В.І. Визначення рівнів сформованості життєвої компетентності дітей-інвалідів. Метод. рекомендації для спеціалістів соціальної реабілітації.. Миколаїв: Державний комплекс ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, 2009. 46 с.
5. Сохань Л.В. Життєтворчість як мистецтво життя. Психологія і педагогіка життєтворчості. Київ, 1996. С. 156–167.
6. Степаненко М.Д. Життєва компетентність особистості: концептуальні засади та соціальні виміри: автореф. дис. ... кандидата філософських наук 09.00.03 –соціальна філософія та філософія історії. Х., 2006. С 11–13.
7. Швалб Ю.М. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті. Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару. К. : Педагогічна думка, 2009. С. 105–113
8. Ящук І.П. Формування життєвої компетентності старшокласників загальноосвітніх шкіл України: дис. ... кандидата педагогічних наук 13.00.07 – теорія і методика виховання. К., 2001. С. 3.